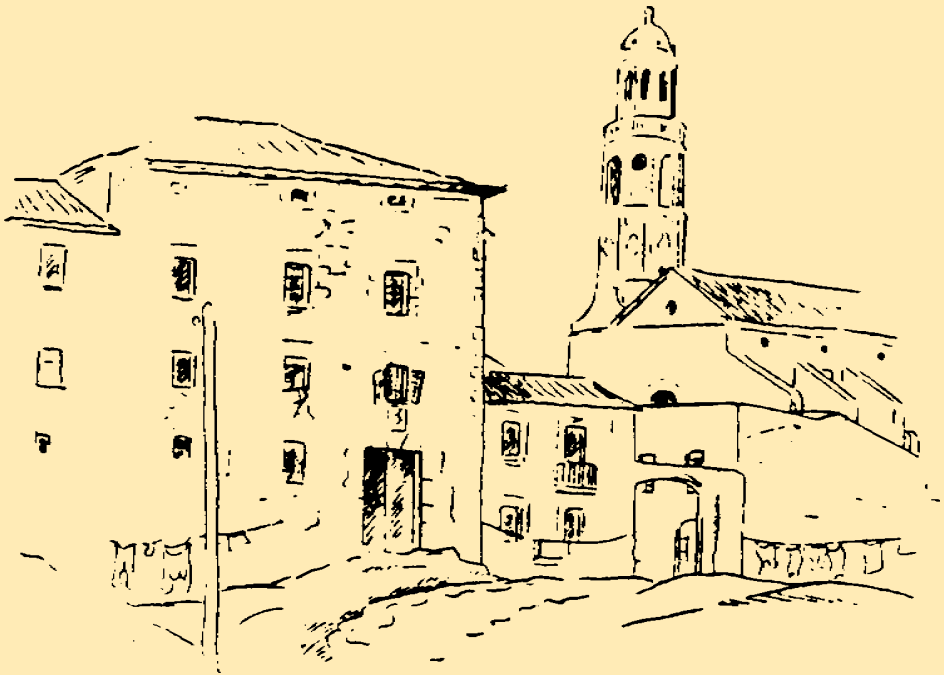

REEMBRES

Plec d'història i cultura

Número 11

Vilanova i la Geltrú

Agost 1996

A la coberta, reproducció d'un dibuix, d'Enric-Cristòfor Ricart, del castell i l'església de Cubelles.

Aquest dibuix fou reproduït il·lustrant la pàgina 155 de l'edició de les "Memòries", d'Enric Cristòfol Ricart, anotada i a cura de Ricart Mas Peinado (Parsifal Edicions, novembre de 1995). Al peu de la il·lustració es llegeix textualment: "Vilanova, *dibuix publicat a La Nova Revista, 1928*". Es comença pel castell i potser s'acabarà amb Charlie Rivel.

REEMBRES

Plecs d'història i cultura

Vilanova i la Geltrú

Número 11

Agost 1996

EDITORIAL

Des de l'aparició del primer número de Reembres, l'abril de 1993, han estat molts els qui s'han interessat pel significat i raó de l'aparentment estrany títol Reembres, mot que no es troba en «el Fabra» ni en els demés diccionaris normalment a mà.

Fa uns mesos, en el setmanari «Diari de Vilanova», concretament el del dia 3 de novembre de 1995, en la secció «Apunts de Cultura Comarcal» (una col·laboració de l'Institut d'Estudis Penedesencs), en l'apartat «Tribuna» i sota l'epígraf «És viable un grup d'estudis locals a Vilanova?», l'autor, parlant de la publicació Reembres, indicava entre parèntesi que **Reembres** vol dir **redimits**.

Certament, reembres vol dir redimits. És un mot avui desasuet, però que encara es troba en alguns diccionaris del segle passat.

Reembres, però, no fou batejada amb aquest nom per aplegar articles d'autors redimits ni per considerar-se els seus fundadors, editors i redactors redimits de res. Tampoc fou batejada així per expressa contraposició a cap redemptor cultural, ni institucional ni privat, i menys encara per fer adeptes de cap causa redemptora.

L'adopció de Reembres per títol fou el resultat de triar per nom un topònim de casa nostra que a la vegada tingués cert simbolisme.

Tractant-se d'una publicació local, casa nostra era sobretot Vilanova i la Geltrú, però no solament la Geltrú i Vilanova, sinó també, per raons històriques, Cubelles.

Calia mirar, al menys simbòlicament, amb bona visió, tant la Geltrú, com Vilanova, com Cubelles. Calia una bona talaia per divisar, i la Talaia era el millor lloc, el millor nom, el millor topònim. La Talaia, però, era un topònim ja ocupat per l'Agrupació Excursionista Talaia. Calia, doncs, trobar-ne un altre, i quin millor per a una publicació de caire històric i cultural que el primitiu nom de La Talaia: **Reembres**.

Els editors

Sumari

- Pàg. 3** *Cessió en comanda del castell de Cubelles el 1511.*
Per **M. Lluïsa Orriols Vidal i Xavier Sorní Esteva.**
- Pàg. 23** *La contribució de Vilanova en la difusió de l'exlibrisme a principis de segle.*
Per **Francesc Orenes.**
- Pàg. 27** *Correspondència entre Federico Degetau i Víctor Balaguer.*
Per **Alba Vallès Formosa.**

Reembres, núm. 11. Any 1996.

Edició i redacció: **Josep Ferrer Serra,**
M. Ll. Orriols Vidal,
Ferran Sanz Lou i
Xavier Sorní Esteva

Apartat de Correus 331
08800-Vilanova i la Geltrú

Dipòsit Legal: **B - 24.959-93**

ISSN: **1133-6412**

CESSIÓ EN COMANDA DEL CASTELL DE CUBELLES EL 1511

M. Lluïsa Orriols Vidal i Xavier Sorní Esteva

Resum:

S'estudien els detalls de la cessió en comanda del castell de Cubelles que el 1511 feu Violant Boscà d'Almogàver, la propietària, a Guillem de Rideufox per un termini de tres anys. El document de base, per incloure l'inventari del castell, permet saber quines eren les estances que en aquells moments constituïen l'edifici.

Mots clau:

Castell de Cubelles, Violant Boscà d'Almogàver, Guillem Riudefox, cessió en comanda, inventari, segle XVI,

INTRODUCCIÓ I PROPÒSIT

L'Arxiu de la Parròquia de Santa Maria de la Geltrú, com el de moltes altres parròquies de fundació antiga, conserva tres tipus fonamentals de documentació, la pròpiament eclesiàstica, el nucli de la qual són els llibres parroquials (Baptismes, Matrimonis i Defuncions), la de govern o administració pròpia, de gran interès per la història de la mateixa institució, i la notarial, generada al llarg del temps quan els rectors tenien entre les seves funcions la de notari.

Als nostres dies ha arribat només una part dels registres de la notaria de Santa Maria de la Geltrú. Tot i així, la documentació conservada és molt important per volum i antiguitat (a partir de finals del segle XIV), força acceptable en quant a estat de conservació i de valor inestimable com a font documental històrica local d'interès civil (testaments, capítols matrimonials, compra-ventes, èpoques, deutoris, actes de reunions municipals, etc.).

A la notaria de Santa Maria de la Geltrú hi acudien sobretot geltrunencs, però també molts vilanovins i bastants cubellencs; més esporàdicament, gent d'altres indrets, bé per ser de pas a la Geltrú, bé per tenir interessos en aquestes contrades o també perquè en el seu lloc d'origen no hi havia en aquells moments un notari disponible. Es tracta doncs d'un fons genuïnament geltrunenc, però on no es fa estrany de trobar-hi documents relacionats amb vilanovins i cubellencs.

Del 26 d'agost de 1511 és un dels documents més interessants dels trobats fins ara en relació amb Cubelles en els Manuals Notarials d'aquest Arxiu. Es

Text adaptat i reformat del treball mereixedor de l'Accèssit al Premi «Vila de Cubelles 1993» (V edició, Ajuntament de Cubelles) presentat amb el títol «El castell de Cubelles, l'any 1511».

tracta dels capítols fets i concordats entre **Violant Boscà d'Almogàver** i **Guillem Riudefox** per a la cessió en comanda durant tres anys del castell de Cubelles amb tot els bens mobles i terres¹. És especialment interessant per incloure l'inventari de tot el que hi havia en aquells moments a l'edifici del castell estança per estança.

El propòsit d'aquest estudi és precisament donar a conèixer aquest document, tant per l'interès de la cessió en sí, com pel fet de permetre saber les dependències que el 1511 constituïen l'edifici del castell, un castell que ja es troba documentat l'any 1042².

LA PROPIETAT DEL CASTELL

D'acord amb el document de cessió, el 1511 el castell de Cubelles pertanyia a **Violant Boscà d'Almogàver**³, la qual cosa és força coherent amb la següent afirmació d'Avinyó Andreu continguda en la seva «Història de Cubelles»:

«Dins la dècada 1520 a 1530 era senyor del Castell de Cubelles mossèn Bosqua (Boscà); en Pere Bruguera, majordom del Castell de Cubelles; i Joan Solà, mosso de mossèn Bosquà, segons una escriptura del 21 d'octubre de 1527.

*A d'altres escriptures es troba el nom de mossèn Bosquà com a senyor del Castell de Cubelles...»*⁴

Aquest Boscà, que Avinyó Andreu trobà documentat com a senyor del Castell de Cubelles, devia ser l'hereu de Violant Boscà d'Almogàver, la qual cosa planteja la qüestió del parentiu.

Avinyó Andreu, en aquest passatge relatiu al castell de Cubelles, no anotà el nom complet de «mossèn Bosqua»⁵, però molt possiblement era **Joan Boscà d'Almogàver**. Ho fa pensar un document transcrit i publicat íntegrament pel propi Avinyó Andreu relatiu a la veïna quadra de Gallifa. Segons aquesta escriptura, datada el 14 de novembre de 1564, Marianna d'Aragó i Boscà, amb llicència de la seva mare, Anna Dies de Guevara i de Rebolledo, vengué a Juan Bardaxi, habitant de Saragossa i senyor «del lugar de salanova» (Regne d'Aragó), tota la propietat i la jurisdicció de Gallifa (terme de Cubelles). Marianna consta en aquest document com filla i hereva universal de Joan Boscà d'Almogàver, habitant de Barcelona ja difunt, i diu tenir i posseir Gallifa per herència del seu pare⁶.

El Boscà que segons Avinyó Andreu era propietari del castell de Cubelles en la dècada 1520 a 1530 devia ser el mateix Joan Boscà i Almogàver senyor de Gallifa.

El més interessant de tot és que aquest Joan Boscà i Almogàver, a tenor de les dates i de les relacions familiars que consten en aquest document de venda de Gallifa, era indubtablement, el gran poeta considerat, junt amb Garcilaso de

la Vega, l'introductor de la mètrica italiana en la poesia castellana⁷; el famós Juan Boscán, que és com consta normalment en els tractats de literatura castellana⁸.

Pel que fa al parentiu entre Violant Boscà d'Almogàver, la propietària del castell de Cubelles el 1511, i el poeta Joan Boscà i Almogàver (Barcelona entre 1487 i 1492 -1542), propietari en la dècada 1520 a 1530, tot fa pensar que eren mare i fill (en aquella època la dona casada adoptava com a primer cognom el del marit, del pare del poeta en aquest cas; ella era una Almogàver casada amb un Boscà).

El document de cessió no indica com arribà a Violant la propietat del castell de Cubelles, però amb seguretat fou per herència de la branca Boscà, no per l'Almogàver⁹. Se sap per haver-se trobat una anotació en els registres de Cort del Batlle¹⁰ que evidencia que uns vint-i-cinc anys abans un Boscà ja era propietari del castell de Cubelles. D'acord amb aquesta anotació, datada el dimarts 26 de setembre de 1486, el Missatge de manament del Batlle, a instància d'Esteve Ferrer, feu empara en el blat que Pere Llaó (Pera Laho, a l'original) tenia de mossèn Boscà en una sitja pròpia per raó de dues quarteres d'ordi que Esteve Ferrer, com a majordom de mossèn Boscà, havia «*compradas a provisio e obs del castell e las quals ara en nom propi ha paguadas*»¹¹.

També referents a aquest mossèn Boscà són dues anotacions més de Cort de Batlle de la mateixa època que convé ressenyar encara no facin esment del castell. Segons la primera, del divendres 15 de juliol de 1485, el Missatge de manament del Batlle, a instància de Nicolau Tallada, feu empara a n'en Guillem Maner en tots els blats i rendes que tenia de Mossèn Boscà, de Cubelles. Nicolau Tallada volia cobrar un deute per feines fetes a en Boscà¹². L'altra document, del dilluns 25 de setembre de 1486, diu textualment com segueix:

*«Lo dit missatja de manament del honorable balla dix haber fete empara en unas botes qui son de mossen Boscha e son a la marina a instancia den Joan Font eper dis a ell deguts. Intimade al majordom del dit mossen Boscha»*¹³.

Cap d'aquestes tres anotacions de Cort del Batlle ofereix el nom de fonts d'aquest Boscà. Per la data no podia ser en Joan Francesc Boscà (?-1480), el cronista, poeta, Racional de la Diputació del General i partidari de Joan II¹⁴, sinó un fill seu, el casat amb Violant d'Almogàver i pare del poeta Joan Boscà i Almogàver.

Per altra banda, totes tres anotacions, fent esment de rendes, blats i botes pertenyents a en Boscà, i també d'ordi comprat per a provisió del castell, semblen donar a entendre que Boscà tenia també terres a Cubelles i que les feia treballar. En aquest sentit és especialment interessant la notícia d'unes botes a la marina, ja que fa pensar, no solament que en Boscà tenia vinyes a Cubelles, sinó també que comerciava amb vi per mar.

LA CESSIÓ EN COMANDA

Violant Boscà d'Almogàver també voldria, naturalment, rendabilitzar les terres que tenia a Cubelles, però en lloc d'optar per una explotació directa, el 1511, i per un període de tres anys, adoptà el sistema de cessió en comanda. Potser ja ho havia fet amb anterioritat i potser ho continuà fent després. Per ara no s'ha localitzat cap document que ho acrediti o ho desmenteixi.

Fou amb en Guillem Riudefox amb qui pactà la cessió. El document no diu d'on era, però gràcies a dos documents de data posterior, del 1512, íntimament relacionats amb aquest i també entre sí, localitzats en el mateix arxiu, se sap que era pagès de la parròquia de Sant Cristòfol de Cunit. Tal com es veurà més endavant, aquests documents corresponen a l'acceptació d'un deute de Riudefox a Violant a causa de la cessió¹⁵, i a la concòrdia entre totes dues parts que justificarà aquest deute¹⁶.

Els capítols de cessió es troben exposats en tretze punts, essent al final, després de l'anotació dels testimonis, Marc Climent i Jaume Esteva, tots dos pagesos de la Parròquia de Sant Antoni de Vilanova de Cubelles, quan, a mode d'apèndix, consta l'inventari dels bens mobles del castell (veg. Apèndix documental).

El primer capítol és el de la cessió pròpiament dita. Fou pactada per un termini de tres anys, comptadors, no pas a partir del dia de l'escriptura, el 26 d'agost de 1511, sinó d'una mica abans, del 15 d'agost, data molt significativa per correspondre a la festivitat de la Mare de Déu¹⁷. Na Violant deixava el seu Castell de Cubelles, amb totes les pertinences i terres, camps i vinyes, ermes i cultivades, a la vegada que en Riudefox es comprometia a tenir-les, cultivar-les i governar-les bé i degudament a ús i costum de bon conreador i segons pràctica de la terra. El castell de Cubelles, doncs, l'any 1511 es regia més com un mas que no pas com una fortalesa.

Els dotze capítols restants, molt més específics, són els que estipulen els detalls de la cessió. De fet, atenent a allò que regulen, poden agrupar-se en quatre aspectes o conceptes, el bestiar, les collites, les terres i el castell, essent aquest, encara que no estrictament, l'ordre en que es troben escripturats.

Del bestiar

Cinc del capítols fan referència al bestiar que cedia o aportava na Violant i a com les parts se les compondrien al respecte passat el temps.

En conjunt, na Violant deixava:

- Un parell de bous vermells i un altre parell de morens, estimats en 18 i 11 lliures, respectivament.
- Un bou vermell estimat en 5 lliures i 10 sous.
- Un nombre de cabres no especificat¹⁸.
- Tres vaques

- Dues vedelles
- Un vedell

A més, na Violant es comprometia a comprar cada any dos porcs per a ser criats en el castell («*que visquen en casa*»).

El tractes eren els següents:

- Dels bous, s'acordà que si milloraven, pitjoraven o morien, tant en el guany com en la pèrdua anirien a mitges (cal tenir present que els bous servien per llaurar).
- Les cabres, al cap dels tres anys, serien repartides a mitges, tant per tant.
- De les tres vaques no es miraria ni el guany ni la pèrdua.
- De les dues vedelles i el vedell, a na Violant, al final, n'hi correspondrien dues parts i a en Riudefox una.
- Del parell de porcs que cada any tenia de comprar na Violant, un cop feta la matança, l'un seria per ella i l'altre per ell.

De les collites

Dos foren només els capítols anotats per avenir-se respecte als fruits de la terra.

En el moment de sembrar, na Violant aportaria o pagaria la meitat de la llavor, repartint-se finalment les collites a mitges, no sense abans haver satisfet el delme i la primícia. El document no indica a qui tenien de contribuir amb el delme i la primícia, però tot fa pensar, atenent al costum, que el beneficiat seria el Rector de Santa Maria de Cubelles. Tampoc indica quin cereal era el sembrat; potser ja es donava per entès que blat o ordi.

Respecte a la fruita, s'acordà anar a voluntat d'en Riudefox, llevat dels raïms de penjar i de les panses, que haurien també d'anar a mitges.

En lloc es fa esment del vi, la qual cosa sorprèn bastant, sobretot tenint en compte que algunes de les terres eren vinyes, tal com indica el primer capítol, i també que el celler, segons l'inventari del castell, estava molt ben proveït de botes. Ben segur, però, que quan s'estipulà que les collites anirien a mitges, es donà per entès que també el vi.

De les terres

Fa la impressió, a tenor del tres capítols dedicats a les terres que en cessió rebia en Riudefox de na Violant, que aquestes estaven en aquells moments bastant deixades i poc aprofitades. En el tercer consta fins i tot el reconeixement explícit de que estaven una mica mal cultivades, essent aquest el motiu pel qual, com a compensació del primer any, s'acordà una esmena de na Violant a Riudefox d'un ducat i quatre quarteres de mestall.

Es pactà també sobre els guarets, convenint que passats els tres anys fossin estimats per en Pere Olivella, en Scarrer (Squarer, en el document) i en Alemany, a fi de determinar si valien més o menys, atenent que tots eren de dues relles, llevat de tres jornals que només ho eren d'una.

Aquest mateix tres individus serien, segons s'acordà en altre capítol, els que haurien de determinar, en cas que al cap del temps hi haguessin més terres netes que no abans, la diferència de valor. El document, en aquest punt, indica quines eren les peces de terra, però, dissortadament, de forma molt poc precisa a ulls d'ara:

- totes les que na Violant tenia per compra
- les terres i oliveres d'en Rossell,
- el camp d'en Rossell,
- el camp d'en Nadal i l'hort, i
- tot el Bassó i el Bassonet.

De la situació d'aquestes terres i de la llur extensió ben poc se'n pot dir.

Se sap que el Bassó era una partida de terra situada al Pla de Sant Pere, entre el que ara seria la via del ferrocarril i el mar¹⁹.

També, gràcies a un altre document localitzat a l'Arxiu de la Parròquia de Santa Maria de la Geltrú, se sap que una altra peça de terra de «Violant boscana» (sic.) estava situada vora el mar, potser entre el mar i una pineda, llandant per ponent amb una gran peça de Jaume Esteva (segurament, un dels testimonis de la cessió) i tenint molt a prop, si no a tocar, l'honor de Mateu Climent (potser parent de l'altre testimoni de la cessió)²⁰.

Del castell

Són només dos el capítols referents a l'edifici del castell. Segons el primer, na Violant, malgrat la cessió, no renunciava a anar al castell quan volgués, ja que acordaren que sempre que hi anés a estar-s'hi disposaria de «*la istancia de dalt*», restant els Riudefox a baix.

Aquest capítol té un doble interès, ja que, per una banda, dóna a entendre que l'edifici tenia planta baixa i un pis, i, per altra, que no devia ser estrany que na Violant passés temporades a Cubelles, potser de vegades amb la família. En aquest sentit convé advertir que tant en el document de cessió com en els dos de l'any següent ja esmentats anteriorment no hi consta procurador, la qual cosa fa pensar que ella, en persona, va comparèixer davant el notari de Santa Maria de la Geltrú, que en aquells moments ho era, en nom del Rector Miquel Ripoll, el prevere i vicari Bernat Llorenç²¹.

D'acord amb el segon capítol (darrer del document), en Riudefox prenia en pura comanda les eines i tot el contingut en l'inventari del castell, proment guardar-les com si fossin seves i restituir-les al cap del temps tal com les rebia. Aquest inventari es troba seguidament.

L'INVENTARI DEL CASTELL

L'inventari es realitzà, com era normal, dependència per dependència, essent, en total, onze les consignades. Les següents mantenint l'ordre:

- l'entrada,
- el pastador,
- el celler,
- la cuina,
- el menjador,
- la cambra,
- la torre,
- la sala,
- la capella,
- la cambra gran i
- el recambró.

Habitualment, els inventaris s'efectuaven resseguint les diverses peces de l'edifici amb cert ordre. Això permet moltes vegades, observant aquest tipus de document, fer-se una mica cabal de com era un habitatge. L'inventari del castell de Cubelles no té perquè ser, ni sembla que sigui, una excepció. Dependències que per lògica tenien de ser contigües es troben consignades una darrera l'altra. Així, per exemple, després de la cuina consta el menjador, i després de la cambra gran el recambró. No cal dir que és molt significatiu que l'inventari comenci precisament per l'entrada.

L'entrada

Segurament, un cop traspassada la muralla, calia recórrer un camí dins l'espai del clos per accedir a l'entrada del castell. Només passar el llindar de la porta, el panorama general de l'entrada descobria que el castell, pel que fa a ús, havia esdevingut una autèntica pagesia. Per volum, el que més destacava era una premsa, segurament de vi, proveïda dels seus guarniments. Allí es trobaven també les eines, bastant velles per cert, que sovint necessitava el pagès per les feines pròpies del camp. Per llaurar, quatre relles, tres en bon estat i una de vella, i dos parells de tenalles. Per cavar, quatre cànecs cominals, una aixada gran i ampla i una altra d'estreta; també dos fesos, un de mitjà i un de més xic, que eren aixades, però amb el ferro amb punta o boca estreta per una banda i amb escarpell o tallant per l'altra. No hi mancava tampoc una destal mitjana, ni altres eines tallants, com dues podadores i un dall; tot vell.

Hi havia també, per carregar les bèsties, unes esconelles, enginy de transport consistent en un bastiment de barres conuinades amb cordes formant bossa a banda i banda del bast, molt usual, segons Coromines, a Mallorca i al

Penedès²². Un cossi amb ferro vell i un gran tascó de ferro, que ben bé podia servir per falcar botes, completaven l'arreament de l'entrada.

El pastador

Des de l'entrada es devia accedir directament al pastador. Possiblement era la primera dependència que es trobava a mà dreta o a mà esquerra. Era un element fonamental en una casa de l'època, encara que el més corrent era trobar-lo a la mateixa cuina.

No estava massa ben proveït. Només hi havia la pastera, i encara sense tapadora, i dos recipients, una bota i una mitja bota, destinats a guardar la farina que esperava el torn de ser pastada. Com a element estrany hi havia, segurament en un racó, una màrrega vella on potser esporàdicament hi dormia algú.

El celler

Al costat del pastador hi devia haver un accés al celler, el qual, naturalment, estava presidit pel cup major.

Atès el nombre i el volum de les botes, devia ser molt espaiós. Tres botes eren bastant grans, de divuit, d'onze i de nou quartans. Després n'hi havia quatre de quatre quartans i nou mitges botes. També dos cubells, un de gran i un de xic.

Per al transport, disposava de nou portadores, d'un parell de barrals somadals (portadores petites a propòsit per al transport del vi en carros) i de dos barralons (botes petites per tragar vi).

No hi faltaven les quarteroles per mesurar el vi (en total nou), ni l'embut, ni un gran banc de cup que potser, a manca de seients, es feia servir per seure.

La cuina

Normalment, a l'hora d'inventariar, la cuina era la peça de la casa més complexa a causa de la gran quantitat i diversitat d'utensilis, propis de l'activitat culinària, que hi solia haver. La cuina del castell, però, no donà gaire feina. Disposava d'un fogó de ferro, d'un ast petit i dels ferros per remenar el foc o sostenir l'olla, però d'estris per cuinar només hi havia una paella mitjana vella, una caldera mitjana en bon estat i una cassà. Per tot mobiliari, un banc de roure, una caixota i un bressol molt vell que potser era allí des que una mare cregué que el seu nadó dormiria més calent vora la llar de la cuina que en altres estances del castell.

Tanta migradesa, convé advertir-ho, no pot ser atribuïda a pobresa. Cal tenir en compte que no es tracta del clàssic inventari *post mortem*, sinó del d'una cessió temporal. En l'inventari es troba tot allò que na Violant no tingué inconvenient en cedir durant el termini de tres anys.

El menjador

Una taula de taulons envoltada per dos bancs per seure, era l'element central del menjador, tal com fins no fa gaire es veia en les antigues masies del país. No hi havia, però, cadires, i tampoc cap moble per desar el parament de la taula i la vaixela; només una caixa petita vella. En canvi, com element discordant atesa la naturalesa de l'estança, hi havia un llit de posts amb màrfega i matalàs de borra, tot bastant vell i atrotinat.

El més remarcable és la presència d'un pagès, estri consistent en una perxa dreia clavada en un peu de fusta i que servia per penjar el llum²³.

La cambra

Segurament era al costat del menjador on hi havia una petita habitació, anomenada la cambra a l'inventari. El poc que hi havia era tot vell: dues caixes ferrades i un llit de posts de dos bancs amb la seva màrfega i matalàs de borra.

La torre

Després dels bens de l'entrada, del pastador, del celler, de la cuina, del menjador i del recambró, el document ofereix els de la torre. Molt pocs: només una màrfega, dos bancs i tres posts. Potser eren allí per casualitat, però és ben possible que la torre, a nivell de planta baixa, hagués estat aprofitada per dormitori.

El més interessant en arribar a aquest punt de l'inventari és que la torre sembla indicar que la planta baixa ja està tota inventariada i que resta el pis superior. Fins i tot fa pensar que potser l'escala per accedir-hi era la de la pròpia de la torre. Val a dir que entrada, celler, cuina, menjador i recambró, són estances pròpies de planta baixa, en canvi, les continuades, sala, capella, cambra gran i recambró, són les típiques de la planta noble, aquelles que amb tota lògica es voldria reservar Violant Boscà per quan volgués anar al seu castell de Cubelles.

És precisament molt significativa la diferència de qualitat entre bens inventariats fins la torre i els que presumiblement estaven en el primer pis. Deixant de banda el celler, les estances de baix estaven poc i mal dotades, en canvi les de dalt, tal com es veurà, disposaven fins i tot d'objectes sumptuaris.

La sala

Aquesta és, sens dubte, la peça més moblada i luxosa. Estava presidida per una estrada amb dos majestuosos seients (trons en el document). Segurament era en el centre on es trobava una taula de dos petges amb el seu banc, i, en un racó, una taula de tisora més petita. Fins i tot hi havia tres cadires, dues de costelles i una de couro.

Com a exponent de sumptuositat, d'una paret penjava quelcom extraordinari, un quadre de fusta xinès, segurament una pintura, i també quatre pavesos o escuts que devien donar a la sala cert aire de noblesa.

Com a elements estranys, hi havia un parell d'alambins, potser més per fer bonic que no pas per a ser utilitzats, i una pala de ferro, que bé podia ser usada a l'hivern per a condicionar la llar de foc. L'únic objecte «dolent» era un drap de ras, qui sap si conservat per dur algun ornament.

La capella

Per la seva situació a l'inventari, entre la sala i la cambra gran, no sembla que la capella fos un edifici apart, sinó un petit oratori privat per a recolliment i pregària i on també s'hi podia dir missa. Disposava d'un retaule i d'un altar de fusta (dissortadament el document no és gens explícit sobre decoració i representacions religioses), d'un pal·li daurat, tres tovalles i una esquella petita o campaneta («squalleta» en el document).

La cambra gran

On sens dubte dormiria na Violant en les seves estades a Cubelles era a la cambra gran, en la qual, a més del llit hi havia un cofre, segurament per guardar-hi roba, i tres seients, dos traspontins²⁴ i un setial. Com a ornament, penjaven de la paret unes cortines de tela negra barrades de blanc.

El llit, de posts i bancs, devia ser molt alt i confortable atès que a més d'una màrrega, hi tenia tres matalassos de llana i un de palla. Com a parament, disposava de les coixineres dels dos coixins, d'un parell de llençols, dues vànoves primes, dues tovalles i d'un barragó vell com a peça de llana d'abric.

El recambró

Pel seu propi nom, el recambró, la darrera estança inventariada, devia ser un dormitori petit annex a la cambra gran. Només hi havia un llit amb matalàs de llana i màrrega, i, per denotar cert luxe, un drap a la paret.

L'AVINENÇA ARBITRADA AL CAP D'UN ANY

El fet que la cessió en comanda fos pactada per un termini de tres anys, no vol dir que fins al cap d'aquest temps no es passessin comptes. Normalment les parts s'arreglaven, sempre d'acord amb els pactes, a mesura que hi havia quelcom que liquidar o bé anualment. Tot i amb això, sovint sorgien desavinences entre les parts a l'hora d'estimar els guanys o les pèrdues, i això és el que succeí entre na Violant i en Riudefox quan, al cap de poc més d'un any, la senyora anà a Cubelles a percebre d'en Riudefox allò que li pertocava. Sobre aquesta qüestió, com ja s'ha indicat anteriorment, s'han localitzat en el mateix arxiu i en el mateix volum dos documents bastant aclaridors.

En cap d'aquets dos documents consta explícitament la data. Tots dos, anotats correlativament, van encapçalats per la indicació «*eadem die*», volent dir que la data és la mateixa que la del document anterior, però, dissortadament, del document anterior, que és el primer del volum, només en resta la part final. Tot i amb això se sap que són del 1512 perquè els documents posteriors ho són. Fins i tot es pot precisar que foren escripturats entre mitjans de setembre i el mes de novembre, puix per una banda, l'un, fixa la data 30 de novembre com a termini d'un pagament, i, l'altra deixa clar que la verema de 1512 ja estava feta²⁵.

En el primer document, Guillem Riudefox, que consta com a pagès de la parròquia de Sant Cristòfol de Cunit, confessa deure a Violant Boscà 6 lliures, 10 sous i 9 diners, i es compromet a satisfer el deute de la següent manera: 2 lliures en aquell mateix moment i la resta per Sant Andreu (aquest termini és el què dóna a entendre que la data del document és anterior al 30 de novembre).

Més interessant és el segon document, ja que, a més de justificar la quantitat del debitori anterior, permet conèixer una mica com anaren les coses durant aquell primer any. Es tracta de la concòrdia entre les dues parts arbitrada per cinc individus, tres dels quals, Simeó Esquerrer, Gabriel Alamany i i en Olivella, eren els que havien d'estimar els guarets i l'augment de terres segons el document de cessió; els altres dos, Marc Climent, que ja havia fet de testimoni de la cessió, i Gabriel Alzina, segurament van ser escollits un per cada part per a dur a terme l'arbitratge.

Algunes partides ni tan sols s'esmenten, i això sembla donar a entendre que en alguns conceptes, els no contemplats en aquesta concòrdia, les parts ja s'havien arreglat sense cap discrepància.

Del bestiar

En quant als dos parells bous, els cinc mediadors jutjaren que havien pitjorat per valor de 3 lliures, essent per tant 30 sous (la meitat) la part que en Riudefox havia de lliurar a na Violant.

El bou vermell valorat en 5 lliures i mitja havia mort, i, per tant, segons el pactat (a mig guany i mitja pèrdua), decidiren que en Riudefox estava obligat a pagar a na Violant la meitat del seu valor (3 ll. 4 s.), quantitat a la què calia afegir 14 sous, que és el que corresponia a na Violant en concepte de la venda de la pell del bou mort per a couro. En total, doncs, 3 ll. 4 s. (amb els 30 s. dels dos parells de bous, 4 lliures i 19 sous).

Pel que fa a les cabres, els àrbitres dictaminaren que totes fossin de na Violant (cal tenir present que s'havia pactat que fins al cap dels tres anys no es partiren les cabres), però que ella havia de pagar a en Riudefox el mateix que aquest havia pagat al pastor (el document no s'especifica la quantitat).

Acordaren també que pels porcs en Riudefox havia de donar a na Violant 30 sous, quantitat que segurament corresponia al preu d'un dels dos porcs aportats aquell any per na Violant un cop criat i mort (l'altre porc era per en Riudefox).

De les tres vaques, la vedella i el vedell no en fa esment el document, puix estava acordat que fins al final, al cap dels tres anys, no tindrien d'arreglar-se per aquest concepte.

De les collites

Si bé el document de cessió no contempla explícitament el vi, sí que ho fa el d'avinença, i això confirma que també es feia referència al vi quan s'anotà que les collites anirien a mitges.

Na Violant, defensant els seus interessos, pretenia que en Riudefox havia fet un mal recapte de les vinyes. Els àrbitres dictaminaren que en Riudefox havia de lliurar-li quaranta somades de vi que, a raó de 2 sous 6 diners la somada, valien 5 lliures. També, que el vi de l'any anterior fos tot de na Violant, ja que en Riudefox no hi treballà gens en aquella collita (fa referència a la de l'any 1511, i certament, en Riudefox hi podia haver fet ben poc atès que el document de cessió està datat a finals d'agost); estipularen, però, que na Violant pagués a Riudefox 30 sous per l'eixarmada i un ducat pels treballs de veremar.

Dels cereals, els raïms de penjar, les panses i demés fruites res en diu el document, la qual cosa pot interpretar-se com que en tot això ja s'havien arreglat abans.

De les terres

A judici dels àrbitres, i de ben segur també, de na Violant, en Riudefox no cultivà bé les terres, i per això determinaren que aquest havia de tornar a la senyora les quatre quarteres de mestall que d'ella rebé al principi en concepte d'esmena pel primer any per estar les terres cedides mal cultivades.

Del castell

Per res s'esmenta el castell i tampoc els seus bens mobles. De fet no hi havia cap raó per fer-ho. Els bens inventariats no tenien de ser retornats fins el termini del temps de cessió, és a dir, fins l'agost del 1514.

CONSIDERACIONS FINALS

Dissortadament, en tota la documentació de l'època de l'Arxiu de la Parròquia de Santa Maria de la Geltrú no s'ha trobat cap més notícia sobre aquesta cessió. Per tant res es pot dir de cert de què succeí en els dos anys restants.

Tot i amb això, és molt possible que Guillem Riudefox no arribés a veure el termini de la cessió. El fet de saber-se que era de Cunit permet identificar-lo, encara que amb certes reserves, amb un Guillem Riudefox esmentat en dos documents també de manuals notarials de l'Arxiu Parroquial de Santa Maria de la Geltrú. Segons el primer, datat el 17 de maig de 1513 (encara no tres anys després del capítol de cessió), Guillem Riudefox era ja difunt, i la seva vídua, Antònia, per amor filial feia donació *inter vivos* de tots els seus bens i de tots els seus drets (es reservà només 10 lliures) a un fill que es deia, per ajudar poc en el present estudi, igual que el seu pare, Guillem Riudefox²⁶. Tant podia ser, doncs, el pare com el fill qui va pactar amb na Violant la cessió del castell amb les seves possessions. Tot i amb això, el més probable és que fos el pare. L'altre document, escripturat el mateix dia, deixa entreveure que Guillem Riudefox va morir bastant jove i, per tant, el fill del mateix nom, encara que era el gran, per edat, difícilment hauria pactat amb na Violant. Guillem Riudefox morí sense testar, i això fa pensar que era d'edat poc avançada i que la mort li vingué d'imprevist, deixant a Guillem i tres fills més, en Pere, na Francina i na Joana, en aquells moments tots solters. El document és precisament la renúncia a l'herència dels tres germans petits en favor del gran a canvi de diners a percebre en el moment de casar-se²⁷.

Tampoc es pot assegurar que Violant tornés a cedir en comanda el castell i les propietats. És ben possible que sí, atesa la natural conveniència de tenir la casa habitada i de fer rendir les seves terres. Potser, però, optà per alguna altra forma d'arrendament.

Respecte al castell, tampoc s'ha trobat més documentació que permeti conèixer millor la fisonomia i arquitectura que tenia en aquella època.

Possiblement fou pels volts del 1675 quan el castell sofrí la gran transformació. Almenys, aquesta és la data que encara es llegeix damunt la porta principal de l'edifici, a l'alçada del blasó, i que sembla correspondre a les obres contractades l'11 de març de 1673 entre Carles de Lluprà de Vilanova i d'Icart, propietari llavors del castell, i els mestres d'obres Joan Baptista Homs

i Joan Vinyals, per a dur a terme l'engrandiment del castell i les seves dependències annexes segons la traça del Carmelita Descalç Fra Josep de la Concepció²⁸. L'interessant d'aquest contracte és que fa referència a obres d'engrandiment, no pas de reedificació, la qual cosa sembla donar a entendre que l'edifici no estava en aquells moments del tot derruït i que és possible, doncs, que alguns murs i fins i tot algunes de les antigues estances consignades a l'inventari formin part encara d'una ala de l'edifici actual. De fet tot fa pensar que la notable torre de planta semicircular no és més que l'enlairament d'aquella torre del 1511, existent encara l'any 1582 segons un document publicat per Joan Avinyó i Andreu referent a un establiment dins el clos del castell, llavors totalment emmurallat i segurament amb cases adossades²⁹.

D'aquestes possibilitats l'arqueologia en té la paraula, però, sens dubte, el document aportat pot també ajudar molt l'arqueologia.

NOTES

¹ Arxiu de la Parròquia de Santa Maria de la Geltrú (A.P.G. per notes successives), Vol. 11 (Manual X), pàgs. 145/148.

La data del document està indicada de la següent manera: «XXVI die mensis Augusti predicti anni». L'any, doncs, 1511, no es troba explícitament anotat, sinó referit a un document anterior, el qual porta per data 1511. A més, el document es troba en un plec on, en el primer full (p. 139), s'hi llegeix: «*Manuale sive prothocolum prisiarum contractimus incapitum et prosequuntum per me Bernardum Lorens presbiterum et vicarium publicum Nec non et notarium publicum por totam parrochiam beate marie ville et castri de Guialtrude pro venerabili et discreto domino Micheli Ripoll Clerico Rome commoranti Rectore eiusdem parrochie XIII mensis Iulii Anno Anativitate domini Millessimo quingentessimo undecimo Et in hoc primo folio meum in quo in publici utor appono signum*».

² Avinyó Andreu, Joan: *Història de Cubelles*. 3a. edició. Patrocinada per l'Ajuntament de Cubelles. Cubelles, 1973. Pàgs. 11/12.

Cubelles, com a lloc dins el terme del castell d'Olèrdula, està documentat ja l'any 999.

³ Violant era propietària de l'edifici del castell, la qual cosa no vol dir que fos castlana menor del castell de Cubelles. En aquells moments, no estarà de més anotar-ho, el castlà menor era Bernardí d'Avinyó, donzell, que era també castlà del castell d'Enveja. Veg. A.P.G. Vol. 11 (Man. X), pàg. 62/63 i 99, entre d'altres.

⁴ Op. cit. (2), pàg. 60.

⁵ Possiblement no l'anotà per no trobar-lo especificat en la documentació que emprà. En Manuals Notarials de la Parròquia de Santa Maria de la Geltrú acostuma a succeir quan la identitat del personatge es prou notòria.

⁶ Op. cit. (2), pàg. 60/61.

- ⁷ De Riquer, Martí: *Història de la literatura catalana*. Quarta edició. Volum. IV. Editorial Ariel, S.A. Barcelona, 1985. Pàg. 439.
- ⁸ Avinyò Andreu, a op. cit. (2) no identificà aquest Boscà amb el poeta. Sí, en canvi, alguns autors posteriors, com Virella Bloda, A.: *De cuando el poeta Boscán residia en las proximidades de Villanueva*. Villanueva y Geltrú. II època, desembre 1957, núm. 612 (Extraordinari de Nadal).
- ⁹ En canvi, sembla que fou per la branca Almogàver que arribà a Joan Boscà i Almogàver, el poeta, el senyoriu de Gallifa. El 1533 Joan d'Almogàver era el senyor de Gallifa. Veg. Op. cit. (2), pàg. 60.
- ¹⁰ Es tracta de Cort del Batlle de Vilanova de Cubelles, Cubelles i la Geltrú. En aquella època les tres universitats estaven regides per un batlle comú.
- ¹¹ Arxiu Municipal de Vilanova i la Geltrú. Cort del Batlle, 1485-1487 (Sig. 5; n/s 2970), pàg. 73.
- ¹² Id. pàg. 6v.
- ¹³ Id. pàg. 72.
- ¹⁴ Gran Enciclopèdia Catalana. Primera Edició. Vol. 3. Barcelona, 1971. Pàg. 755.
- ¹⁵ A.P.G., Vol. 11 (Man. X), pàg. 1.
- ¹⁶ A.P.G., Vol. 11 (Man. X), pàg. 2.
- ¹⁷ Aquesta era en aquella època una data molt habitual de pagament de censos i també de fixació de terminis.
- ¹⁸ En el document no s'indica. En el lloc corresponent l'escrivà deixà espai en blanc.
- ¹⁹ Miret i Mestre, Xavier: *Els noms de lloc del terme de Cubelles*. 1er Premi Vila de Cubelles d'Investigació Local. Ajuntament de Cubelles. Cubelles, 1990. Pàg. 9.
- ²⁰ A.P.G., Vol. 11 (Man. X), pàg. 19/20. En data 18 de gener de 1513, Jaume Esteva, ciutadà de Barcelona, abans de la parròquia Santa Maria de la vila i castell de Cubelles, vengué a Pere Baco (sic.), pagès del lloc del Vendrell, tota la seva heretat de la parròquia de Cubelles. Una de les diverses peces de terra objecte de venda limitava a llevant amb na Violant Boscana, a migdia part amb el mar i part amb l'honor de Mateu Climent, a ponent amb un erm i al nord amb una pineda. Aquesta peça de terra, molt gran, d'uns vint jornals, la tenia pel benifet de Sant Jaume de la parròquia de Cubelles pagant un cens de 8 diners per Nadal; el preu de venda fou de 28 lliures en moneda barcelonina de tern.
- ²¹ Vegeu nota (1).
- ²² Coromines, Joan: *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Curial Edicions catalanes. Vol. III. Barcelona, 1982. Pàg. 540.
- ²³ *Diccionari català-castellà-llatí-francès-italià*. Barcelona, 1839.
- Aladern, Josep: *Diccionari popular de la llengua catalana*. Barcelona, 1905.
- ²⁴ El traspontí tant podia ser una màrrega o matalàs com un seient. El fet que l'inventari anoti els dos traspontins junt amb el setial fa pensar que eren seients.
- ²⁵ Sorprendrà que aquests dos documents es trobin a les planes 1 i 2 del Vol. 11 si s'adverteix que el document de cessió, escripturat un any abans, figura a les planes 145/148 del mateix volum. Aquesta anomalia es deu sens dubte a una errada en la col·locació dels plecs que constitueixen el llibre, la qual es degué produir quan aquest, fa més de seixanta anys, es va formar i enquadernar. Primer es troben documents de l'any 1512, després del 1511 i de nou del 1512.
- ²⁶ A.P.G., Vol. 11 (Man. X), pàg. 58.
- ²⁷ A.P.G., Vol. 11 (Man. X), pàg. 58/60.
- ²⁸ P.C., V.C. i M.B.: *Castell de Cubelles i esment de Gallifa*. A *Els castells catalans*. Vol. III. Rafael Dalmau editor. Barcelona, 1967. Pàgs. 897/898.

APÈNDIX DOCUMENTAL

Arxiu Parroquial de Santa Maria de la Geltrú (Vilanova i la Geltrú).
Volum 11 (Manual X), pàgs. 145-148.

Regest

La Geltrú, 26 d'agost de 1511^(*)

Capítols de cessió en comanda per un termini de tres anys del Castell de Cubelles i les seves terres, concordats entre Violant Boscant d'Almogàver, la propietària, i Guillem Riudefox.

Transcripció^(**)

XXVI die mensis Augusti predicti anni

Capítols fets y concordats entre la Magnifica Senyora Vyolant Boscant de Almugaver de una part y lo senyor en Guillem Riudefox de la part altra sobre lo Castell en la forma següent.

Primo la dita Senyora dexa al dit Riudefox lo seu Castel de Cubelles ab totes les terres campes y vinyes hermes y cultivades ab totes totes les possessions en pura comanda a temps de tres anys comptadors y principiant a XV de agost y aquelles aya a tenir cultivar e governar be e degudament a hus y costum de bon conreador y pratriga de la terra.

Item son concordades les dues parts que la dita Senyora li dexa dos perels de bous los huns vermels los altres morens stimats los huns XVIII £ los altres XI £ que si cars sert dits bous mylloraren ho pigoraren o seran morts se aya a contar tant lo guany com la perdua a mitges.

Item mes li dexa la dita Senyora un bou vermell stimat sinc liures y miga lo qual per lo semblant va a mig guany y miga perdua.

Item mes li dexa la dita Senyora ()^{***} cabres y al cap dels tres anys hayen a partir a miges cap ab coha.

(*) Vegeu nota 1 del text.

(**) Es desfan totes les abreviatures.
S'anoten en majúscules les inicials dels noms propis.
Es regularitza l'ús de la u i la v.
Se separen els articles i les preposicions ajuntades.
Pel demás la transcripció és literal.

(***) El nombre de cabres no està indicat. En el lloc hi ha un espai en blanc.

Item mes la dita Senyora li dexa tres vaques y dues vedelles y hun vedell de aquesta manera que de les vaques no aura en guany ni en perdua y de les dues vedelles y hun vedell al cap del temps la Senyora prenga dues parts y lo Riudefox prenga una part.

Item mes son concordades les dues pars que la dita Senyora pac ho done la mitat de la labor al sembrar y del precehit pagat delma primicia se partesgua a mitges.

Item mes son concordades les dues parts pasat lo dit temps sien stimats los gorets per lo senyor en Pere Olivella y per en Squarer y per en Alamany e iudiquen si valien mes ho menys atenetsa tots gorrets aia dues relles Excepto tres jornals qui non tenen sino una.

Item mes foren concordades les dues parts que si al cap del temps hant netes mes terres qui vuy non ha sie iudicat per los demunt dits lo sment lin deu esse feta e son les terres qui vuy se cultiven totes les que la dita senyora te en comprat y en les terres y les oliveres den Rosell y lo camp den Rosell y mes lo camp den Nadal y l.ort y tot lo basso y lo bassonet.

Item mes son concordades les dues parts que per so que les terres stan vuy un pocs mal cultivades li faca smena la dita Senyora al dit Riudefox un ducat y quatre quarteres de mestall per lo primer any.

Item mes son concordades les dues parts que totes les fruytes vayan a voluntat del dit Riudefox exceptat los rayms de penyar y les pances que van a mitges.

Item mes son concordades les dues parts que quan la Senyora vindra a star en lo castell li hayan a dexar tota la istancia dalt y els stigen bax.

Item mes son concordades les dues parts que quiscun any la Senyora aya a comprar dos porchs y visquen en casa y al matar prenga la Senyora lo hu y l.altre lo Riudefox.

Item mes son concordades les dues parts que les aynes y tot lo contengut en lo inventari pren lo Riudefox en pura comanda y promet aquelles guardar com a sues y al cap del temps restituir i tornar les com ara son.

Et ambes partes iuraverunt [...] pacto et concordia prefacto in presentia [...] et in presentia infra scriptum testium ad hec specialiter assumptorum cum obligatione bonorum obligo iuro etc.

Testes Marchus Climent et Iacobus Steva agricultores Parrochie Sancti Antonii Ville Nove de Cubellis.

+

Sequitur inventarium predictum.

En la entrada

- . Primo tres relles bones i una sotill
- . mes una destrall migencera
- . mes quatre cavechs cominals
- . mes una axada gran ample
- . mes una axada streta
- . mes dos fesos un mitgencer y un xic
- . mes dues podadores sotils
- . mes dos perels de tanalles de laurar
- . mes un dall sotill
- . mes un tasquo de ferro gros
- . mes un cosi ab ferro vell
- . mes una premca gornida
- . mes unes sconelles

En lo pastador

- . Primo una pastera sens cubertor
- . mes una bota y miga bota per tenir farina
- . mes una marfega sotill

En lo saller

- . Primo lo cup mayor
- . mes una bota de XVIII Q
- . mes una bota de XI Q
- . mes una bota de VIII Q
- . mes quatre botes de quatre Q
- . mes nou miges botes
- . mes X cortarolles
- . mes un parell de barralls somadals
- . mes dos barrallons
- . mes unambut
- . mes nou portadores
- . mes un banc gran de cup
- . mes dos cubells un gran i un xic

En la cuyna

- . Primo uns ferros migancers
- . mes una paella migancera sotill
- . mes una caldera migana bona
- . mes un fogo de ferro

- . mes un ast petit
- . mes un banc de roure
- . mes una caxota y un braçoll dolent
- . mes una casa

En el menyador

- . Primo una taula ab petges y dos banchs
- . mes un pages
- . mes un lit ab pots marfaga y un matalass de borra sotill ab banchs y pots dolents
- . mes una caixa petita sotill

En la cambra

- . Primo un lit ab dos banchs y pots una marfaga y un matalass de borra tot sotill
- . mes dues caxes ferrades sotills

En la torra

- . Primo una marfega dos banchs y tres pots

En la salla

- . Primo una taula ab dos petges i un banch
- . mes un parell de alambins
- . mes una pala de ferro
- . mes quatre pavesos y una taula xina penyada a la paret
- . mes una taula ab tisoires
- . mes una strada de dos trons
- . mes un drap de ras dolent
- . mes dues cadires de costelles
- . mes una cadira de cuyro

En la capella

- . Primo un retaula y altar de fust
- . mes un pali daurat y tres tovalles
- . mes una squalleta

En la cambra grand

- . Primo un lit e pots y banchs ab màrfega y tres matalassos de llana y hun de palla
- . mes dos traspontins y un satiall
- . mes un barrago sotill

- . mes un cofre
- . mes dues vanoves primes
- . mes un parel de lancols y una tella de lit
- . mes dues tovalles primes
- . mes un panallo y dos coxins y dues coxineres
- . mes unes cortines de tela negra barrades de blanch penyades a la paret

En lo recambro

- . un llit ab posts y marfega y un matalass de lana y un drap a la paret

[...] fuerunt inventario in dicto Cassello.

LA CONTRIBUCIÓ DE VILANOVA EN LA DIFUSIÓ DE L'EXLIBRISME A PRINCIPIS DE SEGLE

Prof. Francesc Orenes,

President de l'Associació Catalana d'Exlibristes

A títol d'introducció

Tot i que el tema dels ex-libris és, en general, bastant desconegut, ben segur que no ho és tant per als vilanovins ja que aquesta ciutat ha vist néixer alguns artistes -pocs- que els han cultivat més o menys profusament o pel fet que d'altres hi hagin fixat llur residència. M'estic referint, concretament, a Joan Borràs i Blanch, Joan Llaverias i Labró, Joan Oliva i Milà, Víctor Oliva i Sala, Enric C. Ricart i Nin i Ricard Vives i Sabaté autors, alguns d'ells, de nombroses i interessants mostres.

L'objectiu d'aquest article, doncs, és el d'estudiar detingudament l'aportació que feu Vilanova en la primera dècada del nostre segle en el relleu de l'exlibris català modern, ja en plena època modernista, a través de la Biblioteca-Museu Balaguer i de la família d'impressors Oliva, d'aquesta vila.

Salvant distàncies, en termes generals es pot dir que el traspàs de segle del XIX al XX té molt a veure amb el que s'està esdevenint en aquest final de segle XX respecte al s. XXI que se'ns acosta. Un conjunt de característiques ens permeten establir un paral·lelisme del tot evident: modernitat, canvis tecnològics i, sobretot, el naixement d'una nova sensibilitat estètica, fruit de les transformacions de la societat que ens ha tocat viure.

Es dins d'aquest context de canvi que, ara fa cent anys, a les darreries del s. XIX, naixia l'exlibris modern europeu i és dins d'aquest mateix context que l'exlibris català rebia l'impuls d'un relleu que, en paral·lel al d'Europa i tan ric com aquest, ha sobreviscut al llarg de tot el nostre segle. En bona part es deu a Vilanova. Veiem-ho.

L'aportació de la Biblioteca-Museu Balaguer de Vilanova

El primer toc d'atenció a l'Estat Espanyol sobre el tema dels ex-libris el feu, dins el darrer quart del s. XIX, el bibliòfil i col·leccionista Mariano Pardo de Figueroa, de sobrenom *Dr. Thebussem* (Medina Sidònia, 1828-1918), en escriure el primer article reclamant la importància sobre el tema de la revista *Ilustración Española y Americana (Ex-libris)*, Madrid, 8 d'octubre de 1875). A Catalunya, però, no fou fins vint anys després que algunes revistes començaren a fer-se ressò: *Revista de Gerona* (1895), *Luz* (1896), *Revista*

Grafica i *Revista de Bibliografia Catalana* (1901), *Pluma i Lápiz* (1902) i, sobretot, la que ens ocupa, el *Boletín de la Biblioteca-Museo-Balaguer* (1902 i ss.) objecte del nostre estudi.

Aquest butlletí comença a parlar del tema, de manera notòria si el comparem amb altres revistes, a partir del número de març del 1902 amb un article titulat "*Ex-libris catalanes modernos*", en el que anuncia la intenció de crear una col·lecció d'ex-libris gràcies a les donacions rebudes de diferents personalitats, entre les que figura el supracitat Dr. Thebussem (nomenat *Protector Eminente* de la Biblioteca-Museu per haver fet una important donació el 1900), Eduardo Toda, Pin i Soler i Ramon Miquel i Planas, entre d'altres, i alguns artistes barcelonins pioners de l'exlibrisme català com Alexandre de Riquer i Josep Triadó. Cal tenir present que aquest any 1902 és l'any de la fundació, a Barcelona, de l'"Asociación de exlibristas Ibéricos", gràcies a l'impuls del bibliòfil Ramon Miquel i Planas.

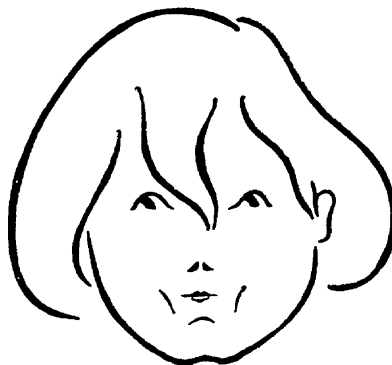
El butlletí corresponent al mes de desembre del 1902 és important perquè dóna notícia de l'exposició d'ex-libris del seu fons al Saló Isabel de la Biblioteca-Museu i, també perquè, alhora que ofereix un llistat dels 150 ex-libris que s'exhibeixen, en fa una mena de classificació segons els conceptes següents:

- Gravats a l'aiguafort, amb escuts heràldics, al·legories, emblemes o ornaments
- Gravats en fusta
- Gravats daurats sobre pell
- Vinyetes i lletres tipogràfiques
- Gravats en relleu acolorit
- Fotogravats, amb al·legories o emblemes
- Litografies, amb emblemes, al·legories o escuts
- Lletres tipogràfiques

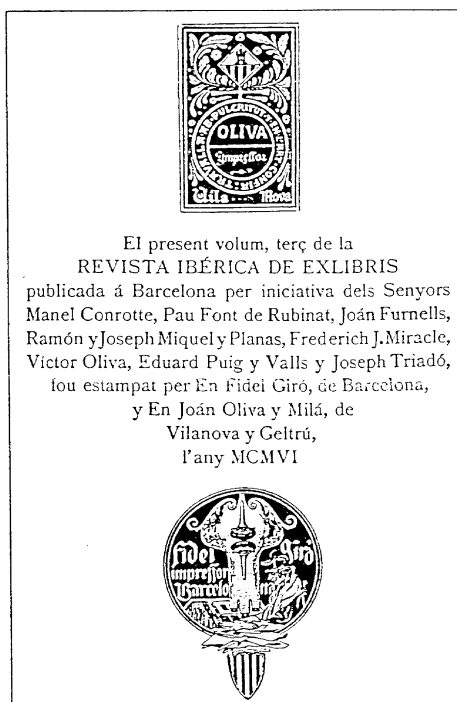
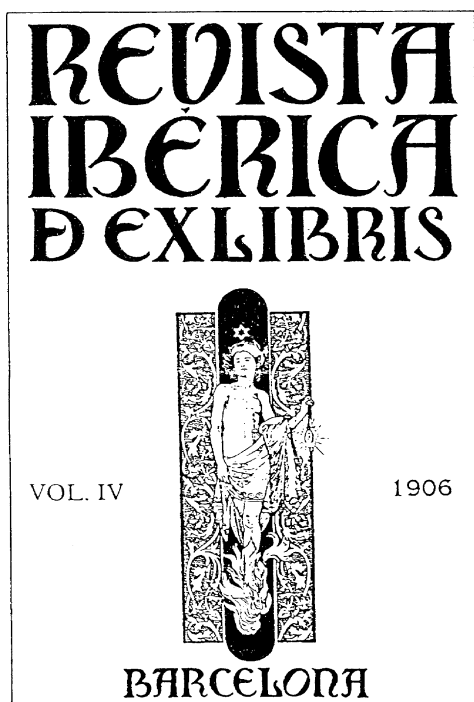
Els butlletins corresponents al novembre-desembre del 1903 i maig-juny del 1904 són importants perquè completen l'anterior catalogació d'ex-libris fins arribar al nombre de 214, adquirits per donació o intercanvi.

Ambdós butlletins ressenyen alhora la recentment apareguda *Revista Ibérica de Exlibris*, publicació de l'"Asociación de Exlibristas Ibéricos" que ve conformada en quatre volums apareguts entre el 1903 i 1906. El número del darrer butlletí esmentat ressenyava també el llibre d'Ex-libris d'Alexandre de Riquer, publicat l'any 1903.

EX-LIBRIS

PEP-TON

L'aportació de la família d'impressors Oliva de Vilanova

Si bé hem pogut constatar la contribució de la Biblioteca-Museu Balaquer en el renaixement de l'exlibrisme modern català de primeries de segle, analitzem ara la important aportació que feu la família vilanovina dels impressors Oliva, tan estretament lligats a aquella institució.

En efecte, els Oliva de Vilanova, pare i fills -Joan Oliva i Milà, Víctor i Demetri Oliva i Sala- contribuïren en l'expansió de l'exlibrisme català de principis de segle per partida triple: pel fet de ser impressors, pel fet de ser artistes i pel fet ser, alhora, crítics i comentaristes del tema.

Dins del camp de l'exlibrisme, si parlem dels Oliva impressors ens hem de referir a la *Revista Ibérica de Exlibris*, joia del nostre modernisme gràfic. Dels quatre volums que componen la modèlica impressió d'aquesta revista (1903-1906), el primer volum i part del tercer fou imprès per la família Oliva en el seu obrador de la Rambla d'En Ventosa, núm. 27, de Vilanova.

És avinent dir que, el mes de juliol del 1903, Víctor Oliva fill havia estat membre cofundador de la *Revista Ibérica de Exlibris* juntament amb Manuel Conrotte, Pau Font de Rubinat, Joan Furnells, Ramon i Josep Miquel i Planas, Frederic J. Miracle, Eduard Puig i Valls, Alexandre de Riquer i Josep Triadó. El mateix Víctor Oliva assumí la part publicitària de la revista i en fou redactor en la secció "Movimiento Exlibrístico Ibérico".

Una altra important tasca realitzada pels Oliva relacionada amb l'exlibrisme català de principis de segle fou la impressió, l'any 1907, d'*Els Exlibris Renart*, amb pròleg del col·leccionista, l'advocat Frédéric Raisin i comentaris de Víctor Oliva, traduïts al francès per Mironnet-Dubosc i a l'alemany per Elsa Baesecke. En aquesta obra, a més de la impressió, Víctor Oliva realitzà la glosa descriptiva de cadascun dels 54 ex-libris dissenyats per Renart, fent ell mateix la traducció al francès i signant amb el curiós pseudònim de Mironnet-Dubosc. Aquesta edició forma, juntament amb el llibre d'ex-libris de Riquer del 1903 i el de Triadó del 1906, una de les aportacions més importants de l'exlibrisme català en el panorama de l'exlibrisme europeu de principis de segle.

La contribució dels Oliva de Vilanova no solament fou important com a impressors o com a crítics i comentaristes. També ho fou perquè, almenys dos dels seus membres -Joan, pare, i Víctor, fill-, realitzaren ex-libris. De Víctor es coneixen cinc marques realitzades entre el 1904 i 1910 que, lluny dels paràmetres de l'Art Nouveau, palesen originalitat, síntesi de dicció i modernitat gràcies, ben segur, a la seva condició d'impressor tipògraf.

EX-BIBLIOTECA

VICTOR · OLIVA

A títol de conclusió

De tota aquesta trama en deduïm alguns fets significatius.

1.- Tant el Butlletí de la Biblioteca-Museu Balaquer com la família d'impressors Oliva jugaren un important paper impulsor-difusor de la cultura exlibrística catalana de principis de segle.

2.- La col·lecció d'ex-libris de la Biblioteca-Museu, que encara perdura, és la primera col·lecció institucional que es coneix al país.

3.- L'exposició d'ex-libris que es feu en aquesta institució l'any 1902 fou la primera a Catalunya de la qual se'n té constància.

4.- També es deu a la Biblioteca-Museu, i en concret al seu bibliotecari Joan Oliva i Milà, el primer inventari i intent de catalogació d'ex-libris que coneixem.

5.- Materialment parlant, una bona part del patrimoni exlibrístic modern català sortí de les premses dels Oliva, essent ells mateixos bons divulgadors i estudiosos del tema, promotors de l'associacionisme i cofundadors d'una de les joies més preuades del nostre modernisme gràfic, la *Revista Ibérica de Exlibris*.

Des de les pàgines de la revista REEMBRES sigui aquest el nostre públic reconeixement a la ciutat de Vilanova i a la família d'impressors Oliva per la seva contribució en pro de l'exlibrisme català. Agraïm de cor a Josep Ferrer que ens hagi donat l'oportunitat de fer-ho.

CORRESPONDÈNCIA ENTRE FEDERICO DEGETAU I VÍCTOR BALAGUER

Alba Vallès Formosa

Abans de que la societat antillana es trobés separada de la peninsular a causa de les conseqüències de la guerra, existeix un testimoni de la relació d'amistat entre dues persones que ocuparen importants càrrecs públics, i que també compartiren l'interès per la literatura. Ens referim a la correspondència creuada entre Víctor Balaguer i el porto-riqueny Federico Degetau, cinc documents, datats entre el 15 de desembre de 1890 i el 11 de novembre de 1895, conservats a l'arxiu creat per Balaguer a Vilanova i la Geltrú¹.

Les primeres cartes constitueixen curiosos documents que manifesten la precària situació a la que va arribar la família del mestre Roman Baldorioty de Castro, fundador i president del partit autonomista porto-riqueny², corresponent a una sol·licitud de recomanació de Degetau a favor del seu fill polític, amb el propòsit de que pogués aconseguir un treball a la Companyia de Ferrocarrils de l'illa. Petició que havent estat favorablement atesa per en Balaguer, donà origen a una altra epístola d'agraïment pel seu generós gest.

El fet d'haver-se desplaçat des de molt jove des de la seva illa natal a les ciutats de Barcelona i Madrid amb el propòsit d'estudiar advocacia, donà l'oportunitat a Degetau de cultivar l'amistat no tan sols de Balaguer, ministre d'Ultramar i Foment, sinó també d'altres homes importants de l'època: de Letamendi, de Giner de los Ríos - a les tertúlies de qui assistí a la Institució Lliure d'Ensenyament de Madrid, i fou testimoni de la forja dels valors de l'anomenada generació del noranta vuit-, a més de Víctor Hugo, aquí va visitar a París per tractar assumptes legals tan greus com l'abolició de la pena de mort³.

Durant la seva estada a Madrid, Degetau va fundar el periòdic *La Isla de Puerto Rico*, amb el primordial objectiu de denunciar públicament els excessos del governador Romualdo Palacios a l'illa durant el terrible any de 1887. S'hi havia establert un règim de terror amb el propòsit d'arrancar de soca-rel l'esperit autonomista que floria entre la societat colonial. Fou el que es coneixeria popularment amb el nom de Componte: una repressió violenta dels ciutadans per mitjà de falses i fabricades acusacions de conspiració, violació d'habitatge, detencions il·legals i tota mena de tortures i crims⁴.

Greuges que no evitarien que es pogués formar una comissió, després d'una agitada assemblea celebrada a la ciutat de Caguas el 27 de Juny de 1896 en la que participaren nombrosos ciutadans, amb el propòsit de demanar de l'estat espanyol l'autonomia de Puerto Rico. Això, aprofitant les circumstàncies dels greus esdeveniments polítics que es venien succeint a la veïna illa de Cuba, i amb l'esperit de poder concertar un pacte favorable amb el primer ministre liberal monàrquic Práxedes Mateo Sagasta.

Federico Degetau

Establert el partit autonòmic, Degetau fou anomenat diputat al Parlament peninsular amb l'objecte de defensar els interessos del seu país. Fou el període en què es va aconseguir la memorable Carta Autonòmica -redactada per en Segismundo Moret- que fou atorgada pel govern a Puerto Rico el 25 de novembre de 1897, la qual cosa va motivar que Degetau passés a formar part del primer ministeri nacional porto-riqueny que fou creat en aquell moment històric⁵.

Un triomf democràtic molt breu que es va veure estroncat quan, amb motiu de la guerra mantinguda entre Espanya i els Estat Units d'Amèrica pel domini de les Antilles, se signà el Tractat de Pau de París, l'11 d'abril de 1899, ja que aleshores, Puerto Rico - sense que fos consultat- va passar a formar part del naixent imperi colonial del nord, sense tenir-se en compte ni els pactes autonòmics signats anteriorment ni la il·legalitat de la cessió d'un estat sobirà, que no tingué part en el dit conflicte bèl·lic, com a compensació de guerra⁶.

Passat el temporal bèl·lic, i havent-se ja fet el traspàs de sobirania sense un impediment efectiu, Degetau fou anomenat Comissionat Resident a Washington, on passà bastant de temps al ser reelegit. De manera que, havent començat la seva carrera política com a defensor de la ideologia autonomista, va considerar servir millor els interessos del seu país, en aquell difícil moment, ubicant-se en una posició conciliadora estadista dins el partit republicà⁷.

No es conserva, aparentment, correspondència d'aquest últim període dels dos amics. Tal vegada perquè la guerra fou motiu suficient per trencar lligams amb antigues colònies i els seus implicats. L'huracà dels esdeveniments deixaria una profunda petjada a les societats immerses en l'ostracisme de la derrota. Balaguer, ja quasi retirat de la vida pública, deixaria d'existir durant el primer any del nou segle, mentre Degetau continuaria un temps més lluitant a les tribunes del nord. Sols quedaren les seves cartes, fidel testimoni d'una relació condicionada pels imprevistos de la història.

Bibliografia i notes

- ¹ Enrique Miralles, *Cartas a Víctor Balaguer*, Barcelona, 1995.
- ² Roman Baldorioty de Castro fou President del Directorio del Comité Autonomista de Puerto Rico. Fou empresonat i portat a la fortalesa del Morro, en el moment en què es disposava a embarcar a la península a fi de sol·licitar ajuda del govern espanyol.
- ³ Federico Degetau va néixer a Ponce, Puerto Rico, l'1 de desembre de 1862. Morí a San Juan el 20 de gener de 1914. Víctor Balaguer havia nascut a Barcelona el 1824, i morí a Madrid el 1901.
- ⁴ Antonio S. Pedreira, *El año terrible del 87, sus antecedentes y sus consecuencias*, Río Piedras, 1968. L'historiador Eduardo Neuman cita alguns fets de l'època: «*La guàrdia civil es va sortir de les seves obligacions socials de perseguir bandolers, se li va donar caràcter polític i es va llançar contra els autonomistes com una cacera. Era necessari obtenir declaracions satisfactòries per al fi que es perseguia, i varen apel·lar al torment sota diverses formes*».
- ⁵ Segismundo Moret fou el principal col·laborador de Sagasta. Com a Ministre d'Ultramar, en el crític període de 1897, va haver d'afrontar els greus problemes antillans. Concedí l'autonomia a Cuba i Puerto Rico, però va cedir davant les exigències dels Estats Units, per la qual cosa fou durament criticat en perdre's les colònies americanes. Aquesta concessió d'autonomia constitueix la base legal mantinguda sempre pels independentistes i nacionalistes porto-riquenys, tant davant el Comitè Descolonitzador de les Nacions Unides (O.N.U.) per tal de sol·licitar la revisió del cas de Puerto Rico, com davant el Tribunal Permanent dels Pobles (Permanent Peoples Tribunal) amb seu a Roma. Actualment és considerat com Estat Lliure Associat de Puerto Rico, amb govern autònom regulat per la llei de Relacions Federals dels Estats Units d'Amèrica del Nord. Nominació que li fou conferida el juliol de 1952 a través d'un plebiscit fet amb l'anterior jurament de cada elector d'èsser ciutadà dels Estats Units d'Amèrica.

⁶ José Emeterio Betances va deixar la seva opinió sobre aquest fenomen nacional: «*Jo els he vist i els coneixo aquests intel·lectuals... aquests anexionistes caducs, homes rics, en general pobres vells amants del seu país, sense dubte, però desesperançats i amb l'únic desig de gaudir de dies de pau, de seguretat i de ventura... I aleshores, oblidant-se de les generacions futures i sense pensar en res més, es posen a somiar que el pomer donaria dolços fruits a l'Havana i la palma*

sucosos cocos a Washington, com si sota climes tan mortals els dos arbres no estigueren condemnats a desaparèixer...». Però, Betances fou de l'estirp dels precursors i revolucionaris.

⁷ Degetau a més de jurista i polític fou també autor de diverses obres literàries, educatives i polítiques, d'entre les quals podríem esmentar: *Political Status of Puerto Rico* (Washington, D.C., 1902), o *A.B.C. del Sistema Froebel* (Madrid, 1896).

Documents

1. Madrid, 15 desembre de 1890.

És una sol·licitud de recomanació a favor d'Arístides Díaz, fill polític del demòcrata porto-riqueny Román Baldorioty de Castro, mort l'any anterior, «que pretén una plaça de guardamagatzem a Ponce» a la Companyia de Ferrocarrils de Puerto Rico, per alleugerir la penosa situació en què es troba la família.

2. F. Degetau y González (*)

Abogado

Jacometrezo, 45 pral. drcha.

Madrid, 22 Diciembre, 1890

Sr. D. Victor Balaguer.

Mi respetable y muy querido amigo: recibí su carta y la que me envia para el Sr. Bosch (sic) que pienso entregar hoy mismo.

Gracias, muchas gracias, mi querido Balaguer. Le agradezco en el alma su bienhechora accion para la familia de Baldorioty y su bondad para conmigo.

(*) En la transcripció d'aquest document es conserva l'ortografia original de l'autor.

También he recibido su libro Mis recuerdos de Italia y también por esto envío un millón de gracias al autor ilustre y á los cuales debo ya el rato agradabilísimo que me ha proporcionado la lectura de los cinco primeros capítulos y los que me ofrece la del resto de la obra.

Inútil creo decirle que al acabar de leer el capítulo quinto fui á buscar en el apéndice primero La creu roja de Saboya para leer la poesía original cuya traducción aunque fiel no me podía satisfacer ante la posibilidad de admirar la forma genuina en que la inspiración y el entusiasmo se desbordan con los encantos del ritmo.

Hace ya tiempo que tengo escrito en un capítulo de unas «Memorias íntimas de un adolescente» la aventura de V. con Stuart Mill. No quedé muy contento del desempeño. Uno de estos días volveré á verlo en frío y procuraré que V. lo vea de todos modos antes de darlo al público por si quiere favorecerme con alguna indicación respecto á este trabajo.

Estoy ahora atareado con unos Estudios de Política Puertorriqueña para el periódico de mi país. Tengo también entre manos desde hace tiempo una novela, En el cieno. Deseo terminarla ya y en cuanto la publique me proporcionaré el placer de enviarle dos ejemplares, uno para que vaya á juntarse con mis anteriores en la Biblioteca-Museo y otro para V. mi respetable y querido amigo á quien envío la expresión de su admiración y su cariño su affmo.

F. Degetau

Reembres té per objectiu fonamental obrir la possibilitat de publicació a tothom que tingui quelcom que dir en el camp la cultura o quelcom que aportar a la història local sense demanar una gran difusió.

Reembres, tot i el seu caràcter bàsicament local, resta oberta a col·laboracions d'interès d'àmbit més general.

Reembres no rebutja de ningú cap article de cap color escrit amb honestat per motivacions culturals o inquietuds històriques que signifiqui una aportació positiva.

Reembres no és a la venda, no té afany de lucre i no té canals de distribució. Els seus exemplars són una despesa voluntària i il·lusionada dels seus editors.

Reembres adreça gratuïtament els seus exemplars a on més poden ser llegits, les biblioteques i hemeroteques locals i nacionals, i deixa en mans dels seus propis autors i col·laboradors el destí de la resta dels seus exemplars.

Reembres és una publicació periòdica, però sense periodicitat estricta; apareixerà quan i sempre que pugui oferir material d'interès.

Reembres acollirà amb preferència articles breus, com més breus millor, aquells articles que poden aportar una dada important però que cap autor gosa a escriure per por de no passar de mitja plana.

Reembres no té escrúpol en deixar-se fotocopiar total o parcialment.

Sumari

- Pàg. 3** *Cessió en comanda del castell de Cubelles el 1511.*
Per **M. Lluïsa Orriols Vidal i Xavier Sorní Esteva.**
- Pàg. 23** *La contribució de Vilanova en la difusió de l'exlibrisme a principis de segle.*
Per **Francesc Orenes.**
- Pàg. 27** *Correspondència entre Federico Degetau i Víctor Balaguer.*
Per **Alba Vallès Formosa.**

Reembres, núm. 11. Any 1996.